

Електронне наукове фахове видання "Державне управління: удосконалення та розвиток" включено до переліку наукових фахових видань України з питань державного управління (Наказ Міністерства освіти і науки України від 06.11.2014 № 1279)

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

№ 2, 2010

[Назад](#)[Головна](#)

УДК 338

О. М. Чечель,

Докторант Національної академії державного управління при Президентові України,
к.е.н., кафедра економічної політики

НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ У СФЕРІ УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ

Анотація. Здійснено аналіз теоретичних підходів до змісту ефективної економічної політики держави у сфері управління земельними ресурсами. Запропоновані показники ефективності та методи вимірювання ефективності земельних ресурсів. Проаналізовано проблемні аспекти вітчизняної економічної політики у сфері використання земельних ресурсів та запропоновано конкретні напрямки оптимізації даних процесів.

Ключові слова: земельні ресурси, земля, продаж землі, продовольча безпека, сільськогосподарська продукція.

Аннотация. Осуществлен анализ теоретических подходов к содержанию эффективной политики государства в процессе управления земельными ресурсами. Предложены показатели эффективности и методы измерения эффективности земельных ресурсов. Проанализированы проблемные аспекты отечественной экономической политики в сфере использования земельных ресурсов и предложены конкретные направления оптимизации данных процессов.

Ключевые слова: земельные ресурсы, земля, продажа земли, продовольственная безопасность, сельскохозяйственная продукция.

Annotation. The analysis of the theoretical approaches to maintenance of the effective use of the landed resources is carried out. Indexes of efficiency and methods of the landed resources efficiency measuring are offered. The problem aspects of domestic economic policy in the field of the use of the landed resources are analyzed and concrete directions of optimization of these processes are offered.

Keywords: landed resources, land, sale of land, food safety, agricultural production.

Актуальність проблеми. Сільськогосподарське виробництво є одним із найбільш ризикованих видів підприємницької діяльності. Ризиковість аграрного бізнесу визначає ряд факторів, таких як сезонність виробництва, залежність від погодних та кліматичних умов, тривалий період обороту капіталу, велика складність зміни асортименту продукції та технології, ряд інших причин. Дане твердження справедливе для сільського господарства всіх країн, але особливо великим ризикам підлягає сільськогосподарське виробництво країн, економіки яких розвиваються або перебувають в процесі трансформації. Аграрні реформи та становлення ринкових взаємовідносин, зміна форм власності та форм господарювання значно збільшують ступінь невизначеності соціально-економічних процесів в сільському господарстві і, відповідно, підсилюють вплив ризиків на аграрний бізнес. Зростає вплив макроекономічних рішень на діяльність кожного сільськогосподарського виробника. Проте, часто ризики слугують і позитивним сигналом для розвитку ринку сільськогосподарських товарів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В основу написання даної статті покладено аналітичні дослідження, узагальнення та розробки аналітичного центру УкрАгроКонсалт, який спеціалізується на інформаційно-аналітичній підтримці підприємств агропромислового комплексу України. Крім того, активно у роботі використовувались дослідження міжнародного досвіду формування економічної політики у сфері управління земельними ресурсами, особлива увага приділялась аналізу політики експортоорієнтованих країн. Зокрема, це праці М. Грінгера «Конкурентоспроможне сільське господарство і державний контроль: реагування України на світову продовольчу кризу. Регіон Європи та Середньої Азії» [1], В. Шевчука «Економічні реформи у Латинській Америці: від фінансової стабілізації до стійкого економічного зростання» [2]. Також, предметом нашої уваги були праці присвячені аналізу реформування економічної політики у зв'язку із вступом України у СОТ. Серед таких праць варто виділити дослідження Т. Осташко «Сільське господарство в умовах СОТ і ЄС» [3].

Постановка проблеми. Протягом останнього року різко зросли світові ціни на зерно та насіння олійних культур. Незважаючи на деяке їх зниження останнім часом, ціни на пшеницю все ще удвічі вищі, ніж два роки тому. З огляду на причини зростання цін, ймовірно, що ця ситуація збережеться у середньостроковій перспективі (у прогнозах Світового банку використовується часовий період до 2015 року [4]).

Підвищення цін на продукти харчування призводить до серйозних труднощів в усьому світі і загрожує бідністю значній кількості людей. Водночас нинішня ситуація є великим шансом для України, яка є чистим експортером зерна із великим нереалізованим потенціалом збільшення обсягу сільськогосподарської продукції,

і належить до тих кількох країн у світі, які мають можливості для істотного зростання чистого експорту та подолання продовольчого дефіциту, що виникає в інших країнах.

За належної стратегічної політики та достатніх інвестицій Україна може істотно підвищити урожай зернових і здобути свою частку на глобальному ринку в умовах зростання світового попиту. Навіть порівняно консервативні оцінки збільшення обсягів сільськогосподарської продукції та площі земель сільськогосподарського призначення свідчать про те, що можливим є постійний збір урожаю вище 40 млн. тонн. Реалізація цієї можливості потребуватиме внесення змін до продовольчої політики та відповідного збільшення обсягів приватних і державних інвестицій.

Основний зміст дослідження. Зростання цін на харчові продукти, яке нині спостерігається, не є тимчасовим явищем, а, ймовірно, триватиме і в середньостроковій перспективі. Очікується, що високі ціни на продовольчі культури збережуться і в 2010 і 2011 роках, після чого почнеться їх зниження, оскільки пропозиція і попит відповідатимуть високим цінам; однак схоже, що до 2015 року ціни для більшості продовольчих культур будуть помітно вищими, ніж у 2004 році. Хоча інші потужні організації (СБ, ФАО, ОЕСР, Міністерство сільського господарства США), що регулярно здійснюють моніторинг та прогноз товарних цін, здебільшого погоджуються з наведеними тут прогнозами, однак прогнозування цін на довгострокову перспективу є загальновідомо складним завданням. Окрім вказаних вище факторів, пов'язаних з попитом і пропозицією, швидкість майбутніх змін у технологіях, зміни клімату та погіршення стану землі і води є основними чинниками, що визначають перспективи збільшення виробництва продовольчої продукції [4].

З огляду на політичну чутливість цін на продукти харчування, багато урядів швидко зреагували на глобальне підвищення цін. Регулюючі дії держави можна приблизно поділити на такі три категорії:

- підвищення доступності харчових продуктів для домогосподарств шляхом прямих трансфертів (доходів у вигляді соціальної допомоги) у грошовій чи натуральній формі. Заходи, які підвищують продовольчу безпеку домогосподарств за допомогою системи адресного соціального забезпечення, включають адресні грошові трансферти уразливим групам, програми «їжа за працю», розподіл продовольчої допомоги у надзвичайних ситуаціях та програми харчування у школах;

- зниження внутрішніх цін на харчові продукти шляхом короткострокового запровадження відповідної торговельної політики або адміністративних заходів, включаючи зниження імпорتنих тарифів і податків, надання субсидій у вигляді зерна чи хліба, введення внутрішнього контролю за цінами державних закупівель і розподілу, а також податків на експорт або експортних обмежень;

- стимулювання внутрішнього виробництва харчових продуктів і реагування збуту, поліпшення постачання харчових продуктів у довгостроковій перспективі завдяки вдосконаленню систем сільськогосподарського виробництва, включаючи проведення досліджень, поширення знань і досвіду та впровадження інформаційних систем, а також завдяки зміцненню управління після збору урожаю, вдосконаленню інфраструктури збуту продукції та доступу до інструментів управління фінансами та ризиками.

У довгостроковій перспективі лише значне та стабільне зростання виробництва продовольчої продукції може послабити напруженість ринків і забезпечити доступу за ціною їжу для всіх. Згідно з матеріалами ФАО (Food Outlook, листопад 2008 р.), до 2030 року населення Землі потребуватиме додатково 1 млрд. тонн зернових. Цього можна буде досягти лише у разі впровадження в усьому світі системи відповідних стимулів у рамках належної сільськогосподарської політики, насамперед, у країнах із таким значним потенціалом, як Україна [5].

Україна є країною із значним потенціалом збільшення виробництва сільськогосподарських культур. Останній звіт ЄБРР/ФАО визначає Казахстан, Росію та Україну як приклади тих нечисленних країн, для яких існує можливість ширшого використання орної землі та значної інтенсифікації виробництва без серйозних екологічних наслідків. Ці три країни, як чисті експортери зерна та насіння олійних культур, можуть мати величезний вплив на світову продовольчу ситуацію, і, водночас, отримати значну вигоду від експортних надходжень, економічного зростання та розвитку сільської місцевості [6].

У значній мірі гальмом в утвердженні України як держави здатної виступати потужним експортером сільськогосподарської продукції є необґрунтована державна політика квот на експорт.

Вперше квоти на експорт були запроваджені наприкінці вересня 2006 року. Весною та в червні 2007 року було скасовано квоти для кукурудзи та ячменю, відповідно. Однак їх знову було введено в липні, коли стало зрозумілим, що урожай буде низьким через посуху та високу температуру. Обсяг, визначений квотами для 2007-2008 торговельного року, був настільки низьким, що фактично забороняв експорт. Наприкінці квітня 2008 року експортні квоти для пшениці і ячменю було продовжено до липня 2008 року, але, водночас, збільшено - від 0,2 до 1,2 млн. т. та від 0,4 до 0,9 млн. т., відповідно.

Міністерство економіки України оголошує про прийом заявок на експортні квоти. Не пізніше, ніж через 11 днів від дати цього оголошення трейдери повинні подати заявки, що мають містити копії контрактів на експорт, які підтверджують заявлений обсяг, разом із державним сертифікатом про реєстрацію та сертифікатом від Міністерства аграрної політики України, який засвідчує, що трейдер має зазначене зерно. Після того, як всі заявки перевірено, спеціальна комісія розподіляє між трейдерами наявні квоти пропорційно до обсягів зерна, вказаних у їхніх заявках. Така система формує потужні стимули до домагання пільг.

До введення у вересні 2006 року квот на експорт маржа між експортними цінами та цінами франко-завод на пшеницю в Україні у середньому складала 17,25 дол. США на тону. Після запровадження квот ця маржа зросла у середньому до 85,36 дол. США на тону. І хоча у липні 2007 року експортні операції фактично припинилися, маржа зросла ще більше і сягнула 134 дол. США на тону. З огляду на обсяг врожаю пшениці у розмірі 13,5 млн. т., зростання в 2007/2008 торговельному році маржі майже на 116 дол. США на тону призвело до того, що того року розмір втраченого прибутку сільськогосподарських виробників склав 1,6 млрд. дол. США. Що стосується ячменю, то того року втрачений прибуток сільськогосподарських виробників сягнув 326 млн. дол. США [7].

Внаслідок запровадження в Україні та інших країнах-експортерах експортних обмежень низка інших держав світу вимушені адаптуватися до значного браку продуктів харчування. У відповідь на поширення таких експортних обмежень в останні місяці Японія ^[1] наприкінці квітня заявила про свій намір просити СОТ запровадити правила, які заборонятимуть у майбутньому країнам обмежувати експорт найважливішої харчової сировини.

З огляду на напружену ситуацію із цінами на ці продукти на світових ринках, Україна ближчим часом певною мірою впливатиме на світові ціни. Проте Україні у довгостроковій перспективі недоцільно намагатися здійснювати такий вплив, навмисно скорочуючи обсяги експорту з метою збільшення світових цін і відповідно надходжень від експорту, чи то самостійно, чи то разом із іншими країнами, які експортують сільськогосподарську продукцію. Залишаючи осторонь етичні міркування, слід зазначити, що потужність українського ринку у довгостроковій перспективі залишатиметься обмеженою та що основна структура зернових ринків світу значно відрізняється від, наприклад, нафтових ринків. Тому, як свідчить досвід, ринковий вплив на світових продовольчих ринках ніколи не був сталим.

Внутрішній попит України суттєво не обмежуватиме експорт, якщо масштаби виробництва збільшуватимуться. По-перше, за прогнозами, загальна кількість населення України скорочуватиметься. По-друге, регіональні доходи на душу населення зростатимуть, внаслідок чого зросте попит на м'ясо і відповідно - на кормове

зерно. Однак такий розвиток подій, ймовірно, компенсуватиметься підвищенням коефіцієнту конвертації продуктів харчування. Загалом, у порівнянні із прогнозованим зростанням виробництва зерна, внутрішній попит на нього збільшуватиметься повільно.

За даними видання ФАО «Food Outlook» (листопад 2007 року), сьогодні Україна серед найпотужніших експортерів пшениці посідає 8 місце (1,5 млн. тонн) після Сполучених Штатів (31,5), Канади (14,5), ЄС (11,3), Аргентини (9,0), Росії (11,2), Австралії (9,9), Казахстану (8,6) та Китаю (2,6), а серед експортерів зернових - 10 місце [6]. Прогноз ФАО стосовно того, що на 2030 рік світу буде необхідно мати ще один мільярд тонн зерна, свідчить: на терені експорту надлишків виробництва, які можуть з'явитися у наступні роки, Україна проблем не матиме.

Україна вже у середньостроковій перспективі могла б мати бурхливо зростаюче, орієнтоване на експорт сільське господарство, здатне виробляти високоякісні продукти харчування та поставляти свою продукцію на вітчизняний й іноземні ринки, забезпечуючи у такий спосіб продовольчу безпеку країни та відповідність вимогам до якості продукції, а також створюючи сприятливі умови для інвестицій та розширюючи перспективи зайнятості у сільській місцевості. Прозора, передбачувана та орієнтована на ринок економічна політика для сільськогосподарського сектора підвищить ефективність державних видатків та скоротить невизначеність та ризик, а відтак збільшить приток приватних інвестицій. Один із головних пріоритетів тут - це обмежити надзвичайне втручання у функціонування сільськогосподарських ринків і усунути раптові і непередбачувані кроки, спрямовані на регулювання кількості сільськогосподарської продукції та цін на неї, що робить інвестиції в українське сільське господарство набагато менш привабливими, ніж вони насправді є.

Навіть у випадку повного усунення цінової маржі, яка виникла внаслідок запровадження експортних обмежень, сільськогосподарські виробники України через високі маркетингові затрати все ще отримуватимуть за свою продукцію менше, ніж їхні колеги з інших країн. Наприклад, якби українські сільськогосподарські виробники отримували приблизно таку саму частку цін фоб на зерно, як і їхні німецькі колеги, врожай 2006 року у розмірі 35 млн. т дозволив би їм додатково отримати 1 млрд. дол. США прибутків, що складає приблизно половину загальних державних видатків, зроблених того року на підтримку сільського господарства [1].

Аналіз досвіду реформування зовнішніх ринків сільськогосподарських товарів у розвинених країнах дозволяє визначити два можливі варіанти проведення реформ, які базуються на двох основних напрямках зовнішньоторговельної політики.

Нейтральна політика направлена на створення рівнозначних стимул-реакцій для виробників експортних товарів, імпортозамінних товарів і товарів, які не є об'єктами зовнішньоторговельної діяльності, а також для продавців одного і того ж виду товару на внутрішньому і зовнішньому ринках. Оскільки в більшості країн для експортних товарів створені несприятливі умови порівняно з імпортозамінними товарами і товарами, які не поставляються на зовнішні ринки, перехід до нейтральної політики означає ослаблення антиекспортної орієнтації. Заходами регулювання зовнішнього ринку можуть бути при цьому зниження протекціонізму, стимулювання експорту тощо.

Ліберальна політика означає скорочення обмежень зовнішньої торгівлі і використання механізмів ціноутворення замість довільних рішень бюрократичного апарату і політичних діячів.

Як показує досвід зарубіжних реформ, ослаблення протекціонізму, стимулювання експорту або те і інше разом зменшує диспропорції у сфері зовнішніх економічних зв'язків. Добре зарекомендували себе реформи, що базуються як на активному державному регулюванні створення відносно рівнозначних стимул-реакцій для експорту та імпорту, так і на регулюванні, спрямованому на суттєву лібералізацію. У деяких країнах (Південна Корея, Тайвань) пріоритетне значення мають заходи щодо підтримки необхідного рівня реального курсу валют і стимулювання експорту, в інших (Мексика, Чилі) увага сконцентрована на скороченні державного регулювання і ослабленні протекціонізму. У більшості випадків реформи дали позитивні результати у вигляді активізації зовнішнього ринку сільськогосподарських товарів, збільшення обсягів товарообігу [2, с. 247].

При визначенні ракурсу економічної політики держави у сфері регулювання зовнішньоторговельної політики необхідно вирішити питання, чи може держава забезпечити зростання національного добробуту за рахунок підтримки вітчизняних підприємств, які беруть участь в конкуренції на зовнішньому аграрному ринку. До недавніх пір відповідь була негативною. Проте, на сучасному етапі в практиці зовнішньої торгівлі протекціоністський захист і субсидування національних галузей представляється в цілому економічно доцільним. В умовах світового аграрного ринку, проведення державою стратегічної політики (застосування імпортного тарифу, субсидій тощо) дозволяє зміцнити становище вітчизняних виробників порівняно з іноземними. Певні труднощі спричиняє визначення галузей, що потребують підтримки і потенційно здатних приносити прибуток, а також визначення заходів і джерел їх державної підтримки. Негативним фактором може бути і те, що іноземні партнери отримають право вживати адекватні заходи.

Реформування зовнішньої торгівлі може здійснюватися шляхом ліквідації експортних обмежень і податків на експорт; введення або удосконалення систем повернення сплачених імпортних мит або тимчасового безмитного ввезення експортної продукції, імпортних машин і механізмів (наприклад, повернення ПДВ); усунення кількісних обмежень на імпорт; зниження рівня і спрощення системи імпортного оподаткування; а також оподаткування тих, хто користується протекціоністським захистом товарів вітчизняного виробництва за ставками, що дорівнюють встановленим імпортним платежам на аналогічні або безпосередньо конкуруючі імпортні товари. Такий захід як девальвація національної валюти забезпечує скорочення надлишкового попиту на імпортні товари в разі регулювання їх імпорту переважно нетарифними методами, а також обумовлює зростання цін на експортні товари у національній валюті.

Більш інтенсивного розвитку ринку сільськогосподарських товарів можна досягти за допомогою оптимізації державного регулювання імпорту на основі вибіркового підходу до надання підтримки окремим секторам АПК. Політика державного невтручання і нейтралітету у поєднанні з адекватним обмінним курсом в стабільній економіці має ряд переваг. Це дозволить нейтралізувати негативні наслідки рішень, які властиві цілеспрямованій інвестиційній політиці, а також уникнути виникнення проблем, пов'язаних з можливим введенням відповідно до норм ГАТТ-СОТ компенсаційних мит у відповідь на прямі заходи стимулювання експорту. В той же час, ретельно розроблена державна політика розвитку зовнішнього ринку сільськогосподарських товарів відіграє позитивну роль. Це політика стабілізації і створення інституційно-правової бази, розвитку ефективного і чесного підприємництва, відповідної адміністративної системи (митниць, банків, транспортних терміналів) [8, с. 88-89]. Проте, застосування такого механізму практично неможливе, особливо з урахуванням останніх тенденцій на міжнародному ринку сільськогосподарських та сировинних товарів, обумовлених глобальною фінансовою кризою.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що світова продовольча криза, з одного боку, створює проблеми для України, а з іншого - відкриває перед нею можливості. Вирішення проблем полягає у відповідній макроекономічній політиці та адресній соціальній підтримці, а не в інтервенціях на продовольчих ринках. Заходи, спрямовані на захист бідних і уразливих груп населення від зростання цін на харчові продукти, слід відмежовувати від політики ринків сільськогосподарської продукції, так, щоб Україна могла скористатися такими новими можливостями:

- Відповідна база аграрної політики та програма державних інвестицій створюватимуть стимули для подальших і насущних приватних інвестицій,

необхідних для розбудови експорто-орієнтованого та конкурентоспроможного сільськогосподарського сектору України. Збільшення продуктивності у сільському господарстві також зменшить уразливість України до низьких урожаїв. Вступ України до СОТ і початок переговорів щодо угод про вільну торгівлю з ЄС надасть істотного імпульсу необхідним реформам. До найважливіших сфер реформ та інвестицій належать такі: торгівельна політика (включаючи утримання від експортних обмежень); транспорт, зберігання; інформаційна інфраструктура ринку та аграрна статистика; інституційні рамки для ринку землі; доступ до фінансування та інструментів управління ризиками; дослідження та дорадчі служби та професійно-технічне навчання спеціалістів аграрного сектору та управлінців сільськогосподарських підприємств; ветеринарна система та система контролю за якістю продуктів харчування, що відповідають стандартам адресних ринків.

- Негативні наслідки зростання внутрішніх цін на харчові продукти можна пом'якшити адресними програмами соціальної допомоги, доповненими жорсткішим макро економічним управлінням, спрямованим на зменшення загальної інфляції, що забезпечить рівномірний розподіл вигід, отриманих завдяки використанню важливої економічної можливості, яка відкрилася перед Україною. В Україні вже діють кілька систем адресних соціальних трансфертів, які є цілком ефективними для ідентифікації та підтримки найбільш уразливих громадян.

Ці програми можна зробити масштабнішими та охопити ними осіб, найбільш уразливих до зростання цін на харчові продукти. Це буде дешевшим і більш збалансованим заходом, ніж загальне підвищення всіх соціальних виплат, яке застосовувалося останніми роками. Водночас можуть бути скорочені численні соціальні виплати, рівень ефективності яких у цільовій допомозі бідним є низьким, як-от житлово-комунальні субсидії. У контексті надання субсидій сільськогосподарським товаровиробникам може бути досить корисним міжнародний досвід. Так, Європейський Союз запровадив в обов'язковому порядку оприлюднення в Інтернеті всіх підприємств аграрного сектору, які отримують субсидії ЄС. Дане рішення мало вступити в дію на території всіх країн-членів ЄС починаючи з 30 квітня 2009 року, але було заблоковано в Німеччині зважаючи на численні позови фермерів до суду. Та, вже починаючи з 16 червня 2009 дане рішення набрало сили і в ФРН, таким чином ЄС перейшов, не дивлячись на численні протести як фермерських союзів так і окремих політичних сил, на нові принципи інформування населення щодо діяльності комісії та покращання транспарентності щодо видачі державних субсидій.

Фермерські союзи європейських країн негативно ставляться до оприлюднення даних в Інтернеті аргументуючи що дана ініціатива може призвести до відчуття заздрості від інших галузей економіки і вимагають оприлюднення отримання державних субсидій всіма галузями економіки.

Зважаючи на постійну критику українського уряду стосовно непрозорих методів при видачі державної підтримки в АПК Україні, запровадження досвіду публікації в Інтернеті всіх отримувачів державних субсидій в нашій країні, могло б стати досить дієвим інструментом в боротьбі з корупцією. Створення та супроводження такого інтернет-порталу потребувало би не значні фінансові ресурси, але ефект міг би бути досить суттєвим.

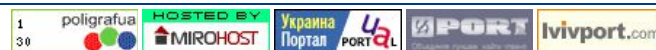
Україна спроможна зробити істотний внесок у міжнародні зусилля, спрямовані на подолання продовольчої кризи, забезпечуючи, водночас, привабливі інвестиції та можливості щодо зайнятості в аграрному секторі (у сільській місцевості), які, як очікується, дадуть значні доходи та матимуть позитивні наслідки для торгівельної та фінансової сфер.

Список використаних джерел:

- Грінгера М. Конкурентоспроможне сільське господарство і державний контроль: реагування України на світову продовольчу кризу. Регіон Європи та Середньої Азії // Управління сталого розвитку. Документ Світового банку // Маттіса Грінгера. – 2008. – 27 с.
- Шевчук В.О. Економічні реформи у Латинській Америці: від фінансової стабілізації до стійкого економічного зростання / В.О. Шевчук. — Л. : Каменяр, 2007. — 320с.
- Осташко Т.О. Сільське господарство в умовах СОТ і ЄС / Т.О. Осташко. — К. : Інститут сільського розвитку, 2005. — 72с.
- Світовий банк, 2008. Підвищення цін на харчові продукти: реагування Світового банку: <http://siteresources.worldbank.org/NEWS/Resources/risingfoodprices> <http://www.ifpri.org/themes/foodprices/foodprices.asp>; МВФ (2008): Наслідки високих цін на харчові продукти та пальне у країнах, що розвиваються Питання, які задають найчастіше <http://www.imf.org/external/np/exr/faq/fipfaqs.htm>
- Code of practice for fish and fishery products. First edition. FAO/WHO Codex Alimentarius Commission // Codex Alimentarius - Joint FAO/WHO Food Standards. – 2009. – 152 p.
- Faostat. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://faostat.fao.org/default.aspx>
- УкрАгроКонсалт. Тенденції українського ринку зерна. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.ukragroconsult.com/content/category/16/111/151/>
- Покрещук О.О. Правове регулювання міжнародної торгівлі в контексті норм і правил ГАТТ/ СОТ / Українська академія зовнішньої торгівлі / О.О. Покрещук. — К. : Зовнішня торгівля, 2003. — 511с.

Стаття надійшла до редакції 04.02.2010 р.

^[1] Маючи лише 15% землі від загальної площі країни, яка придатна для сільського господарства, та населення в 130 млн. чоловік, Японія є сильно залежною від експорту продукції сільського господарства і харчової промисловості. Країна у великих обсягах імпортує сою, пшеницю, кукурудзу, м'ясо і м'ясопродукти, інші харчові продукти, овочі, фрукти. Повністю задовольняє власні потреби лише в морепродуктах, частину яких експортує. На Україну в зовнішній торгівлі з Японією припадає незначна частка: обсяг загального експорту з України в 2008 році склав 19,6 млн. доларів, в основному поставлялося сухе молоко; з Японії імпортувалися в основному морепродукти, насіннева соя, соуси, інші харчові продукти та чорна ікра на загальну суму 1,9 млн. доларів.

ТОВ "ДКС Центр"